

ולפי פשוטו, כי הוא כמושה רבינו בדרורו ועומד במקומו. (עפ"י ספרי ר' צדוק מלובלין: תקנת השבין עמ' 148; רס"ס לילה כב; מד; דברי סופרים ס"י י; ריש' ליקוטי מאמרים' ובעמ' 94; שיחת מלאכי השרת עמ' 63 33; קדושת השבת ז, עמ' 48; מחשבות חרוץ עמ' 115; דובר צדק עמ' 104 158; אור זרוע לצדיק עמ' 24 19).

דף קב

'קלטה אחר... פטור' — ע' במובא לעיל ה.

'איתמר שתי אמות בשוגג שתי אמות במזיד שתי אמות בשוגג... רבה אמר חייב... בזרק' — לכאורה יש לדייק שאינו חייב אלא באופן שבין הכל נזרק החפץ ד' אמות בשוגג, אבל אם בזמן השגגות לא עבר אלא שלש אמות — פטור. ולפי זה גם בזרק מרשות לרשות, יש לומר שאם ברגע היציאה לרשות האחרת היה מזיד, אין מועיל מה שהיה שוגג בעקירה ובהנחה. אך אפשר שרגע היציאה אינו קובע כלום, כי עיקר המחייב הוא עקירה ברשות אחת והנחה ברשות אחרת. ואולי אף בהעברת ד' אמות ברשות הרבים אין צריך ד' אמות בשגגה, ולא נקט כן אלא להשמיענו שאף בזה המעביר פטור. וטעם הדבר יכול להתפרש בשתי פנים; או משום שאין צריך שכל מרכיבי האיסור יהיו בשגגה, אלא די בתחילה ובסוף [כשאין בידו להחזיר]. או משום שאין פעולת הזות החפץ ד' אמות כשלעצמה גורמת החיוב, אלא עקירה כאן והנחה במרחק ד' אמות הן בלבד המחייבות. (ראה בענין זה במובא לעיל ו). ע"ע במה שכתבו באבן האזל (גנבה ג, ב); שו"ת בית זבול ח"ב כב; אבי עזרי (שבת א, יט).

ואולם לכאורה יש לדקדק בלשון הרמב"ם (שבת א, יט) שכל שיעור המלאכה צריך שיהא נעשה בשגגה, שכתב: 'כל העושה מלאכה בשבת מקצתה בשוגג ומקצתה בודון... פטור, עד שיעשה שיעור המלאכה כולה מתחלה ועד סוף בודון ואחר כך יהיה חייב כרת... או שיעשה שיעור מלאכה כולה בשגגה מתחלה ועד סוף ואחר כך יהיה חייב חטאת קבועה'. וצריך בירור בכל זה ולא נכתב אלא להעיר את המעיין.

'אמר רב ביבי בר אביי: אף אנן נמי תנינא... אף אם היתה שבת והוציאו בפיו חייב... ואמאי, הא אין דרך הוצאה בכך, אלא כיון דקא מיכון, מחשבתו משויא ליה מקום הכא נמי כיון דקא מיכוין מחשבתו משויא ליה מקום' — יש לשאול, הלא ודאי כשמוציא מאכל בפיו כך דרכו, [וכמו הוצאת במחט התחובה לה בבגדה, כיון שדרכה של אשה בכך, אין זה נידון 'כלאחר יד'. עתוס' יא:], ומהי ההשוואה להנחה בפיו כלב או כבשן, שייחשב כמקום חשוב ד' על ד'?

ויש לומר, בשני המקרים אין שם הנחה על מקום ארבעה, ואף על פי כן אכילתו מחשבת את מקום ההנחה כמקום חשוב, כאילו היה ארבעה, הכי נמי כשרוצה להאכיל לכלב או לשורפו, נחשב פי הכלב או פי הכבשן כמקום חשוב. (חדש האביב).

הגרעק"א נשאר בקושיא. אולי משום שסובר שאין הכרח ממשנת המוציא אוכלים, שבליעתו היא הנחתו, כי הלא רבי מאיר לא אמר אלא שיצא מרשות לרשות כשהמאכל נתון בפיו, ויש לומר שבשעה שאכל עצר את הילוכו ומתחייב משום הנחת גופו, ואין לנו כל הוכחה מכאן שמחשבתו משויא מקום.

ויש לתרץ על פי דברי התוס' בכריתות (יד. ד"ה אם), שמעצם דברי רבי מאיר מוכח שבליעתו היא הנחתו, שאם לא כן קשה מה שייך הוצאה לענין אכילה [כטענת חכמים לר"מ: 'לא מן השם הוא זה'] — אלא ודאי הכוונה שבשעת בליעתו נעשית ההנחה. [ואעפ"כ חכמים לא מנוהו, כי הוא איסור משם אחר ולא 'איסור אכילה'].

ומה שאמרו בגמרא 'הא אין דרך הוצאה בכך' — נראה הכוונה משום שאין כאן הנחה על גבי מקום חשוב, וכדברי רש"י (ג. ד"ה ידו) 'אין דרך הוצאה בלא עקירה והנחה'.

מסכת שבת, פרק שנים עשר

דף קב

כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת, בשבת – חייב. רש"י ור"ן פרשו שהמלה 'בשבת' מתייחסת על 'העושה מלאכה' ולא על 'מלאכתו מתקיימת' (וסגנון זה נמצא רבות בלשון המקרא והמשנה, כגון 'היוצא בטלית שאינה מצויצת כהלכתה בשבת' (קלט:)) 'היוצא בטלית מקופלת מונחת לו על כתיפו בשבת' (קמז:), 'משדכין על התינוקות... ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות – בשבת' (קנ:)) ולא קאי אלימוד אלא על 'משדכין'. וע' דוגמאות נוספות בתוס' הרי"ד ובפסקיו להלן רפ"ז. ואולם בהגהות מים חיים (לרבי חזקיה די סילוא, בעל פרי חדש) כתב שאין במשמע כן שהרי ודאי מדברים בעושה בשבת ואין צריך לומר (וע' רא"מ הורביץ), לכך פירש 'מלאכתו מתקיימת בשבת' כלומר שהיא נגמרת בשבת ואין צריך להוסיף עליה למחר. ויש מפרשים: אפילו אינה מתקיימת אלא לבו ביום, שמתקיימת בשבת בלבד – חייב (מובא בחדושי הריטב"א ש"ל מחדש).

הריטב"א הביא מהירושלמי שבנין לשעה – בנין [ולפנינו בירושלמי הוא מחלוקת, ע' כאן ולעיל פ"ז ה"ב. ואף להלכה נחלקו אחרונים בדבר – ע' שו"ת חת"ס אר"ח עב ואר"ש שבת י]. ובירושלמי מדובר בבנין חזק אלא שמתכוין לעשותו לשעה, דומיא דמשכן, אבל בריטב"א משמע שהוא הדין לבנין שאינו מחזיק אלא לשעה. וא"ת הלא מבוואר בסמוך שהנותן אבן בשורה אמצעית בלא טיט אינו חייב, אעפ"י שמתקיים הוא בו ביום. ודוחק לומר שרק בבנין שלם דיבר הריטב"א ולא בבנין חלקי או תוספת בנין. ושמה שונה בנין אבנים שאין דרך לבנותו לשעה כלל, לכך אינו חייב אלא בטיט. וצ"ב. ובנין שאינו עשוי לקיום כלל אלא להיסתר כל שעה – אין בו משום בונה וסותר, וכמו שפסק בשו"ע (רנט, ז ע"ש בב"י) אודות תנור ססותים פ"י בדף ושורקים אותו בטיט, מותר לסתור אותה סתימה כדי להוציא החמין, וכן לחזור ולסתמו. עוד ביסוד דין בנין לזמן ע' בשו"ת שבט הלוי ח"א קיט.

שכן קרש שנפלה בו דרנא, מטיף לתוכה אבר וסותמו. אף על פי שהסתימה אינה ממין הקרש, והלא הצריך הכתוב עצי שטים – בטל האבר המועט לעץ (עפ"י צפנת פענח תנינא דף נא ע"ד). נקט שם שנקב קטן אינו פוסל. ואולם בפירוש רבנו גרשום לחולין (יז:)) מובאת דעה שפגימה בקרשי המשכן כמוה כפגימה במזבח, משום שנאמר בהם 'תמים'. וצריך לומר שאף על פי שהפגימה פוסלת, מועילה סתימת הנקב באבר כי בטל האבר אצל הקרש (עפ"י מגדים חדשים).

ויש להעיר שבגמרא לעיל (צה:)) נחלקו רבי יהודה ורבי נחמיה אם לדרוש 'תמים' מלשון כליון, שכלים והולכים למעלה, או מלשון תמימות. ומשמע שם שלא רק לרבי יהודה אין פגימה פוסלת בקרשים, אלא אף רבי נחמיה הדורש מלשון תמימות, אינו פוסל אלא קרש העשוי מכמה חתיכות, אך לא מצינו שחסרון פוסל.

אכן ב'חדושי הר"ן' מפרש שם שרבי נחמיה מצריך קרשים שלמים ללא בליטות, ולפי זה נראה שפגימות דינם כבליטות. אלא שלא שמענו שם לפסול, ולכאורה צריך שישנה עליו הכתוב לעכב כמו בשאר הלכות. אך יש לומר שגילה הכתוב שמום פוסל בקרשים כבשאר קדשים, וממילא פסול. ומכל מקום אין מפורש בדברי רבנו גרשום שהקרשים פסולים בדיעבד. וע"ע בשפת אמת. [ואם נאמר שאינו פסול, וגם אין צריך שיהא שלם מצד הדין אלא משום הידור ונוי היו ממלאים הנקבים, יצא מבוואר שגם מלאכות שאינן נצרכות לעצם הבנין אלא לנוי בעלמא, למדים אותן מהמשכן].

ויש מי שהביא ראיה מכאן לנידון נקב ופגימה שבתפלין, שיש מקום להכשיר בסתימת דבק וכדו', הגם שאינו ממין התפלין (ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ג ב שדן בדבר). וכן יש מי שרצה להוכיח מכאן שלא כסברת האומר (ע' בשו"ת מהר"ם אלשיך קי) שאתרוג מורכב פסול משום 'חסר' שהרי החלק שהוא לימון חסר מן האתרוג – והרי רואים שמילוי אבר מועיל לתקן הפגימה בקרש להחשב כשלם, והכי נמי מועיל החלק של הלימון להכשיר את החסרון באתרוג (עפ"י הגר"ח קריסווירטה, מובא בספר קדשי שעה לגרמ"י יעקובוביץ שליט"א עמ' כד. ויש לדון שחסרון כזה אשר הוא בכל חלק וחלק מהפרי, אין מועילה לו 'סתימה' ממין אחר). ונראה שאין ראיה מכאן אלא בהנחה שנקב פוסל בקרשים, ואין הדבר ברור כאמור – כי אם אינו פוסל, יש לומר שלכך אפשר למלאות באבר, כי גם בלעדיו אין פסול. לא כן במקום שהסתימה נצרכת להכשר הדבר יתכן שאם אינו ממין הכשר, אי אפשר לסתום בו.

'מסתת משום מאי מיחייב – רב אמר משום בונה ושמואל אמר משום מכה בפטיש' – ואינו חייב משום 'מחתך' ו'ממחק', כי מדובר כשהאבן מתוקנת כמדתה אלא שמייפה אותה ומשרטט בה שרטוטים (תוס' עה:).

ולדבריהם אם מסתת כדי ליישרה ולרבעה – חייב משום מחתך. ובשם הר"י מגאש הובאה סברא הפוכה; אין חיוב משום 'מחתך' אלא כשאינו עושה מלאכה בגוף הדבר שצריך לו, רק מרחיק ממנו חתיכות וקצוות שאינן נצרכות, אבל 'מסתת' שאמרו כאן הוא מתקן גוף האבן וחופר בה ומשוה פניה כדי שתהא ראויה לקבל אבנים אחרות. וע' שבט הלוי ח"ט ז. והמאירי (שם) כתב שלכך אינו חייב משום 'ממחק', לפי שאין כוונתו להחליקה לגמרי כעין ממרח. (ע' שבט הלוי ח"ח קעד).

– אף על פי שלא סיתת האבן כולה אלא מעט ממנה – חייב, כפי ששנינו במשנה שהמסתת כל שהוא חייב. ופרש"י הטעם שנחשב 'מכה בפטיש' לשמואל, כי במקום שחרץ לא יחרוץ עוד והרי זה 'גמר מלאכה' של אותו מקום. ויש לשאול הלא סוף סוף לא נגמרה מלאכת האבן, ומה שונה זה מהחוקק כלי קיבול בבול עץ (כדלהלן 'חק קפיזא בקבא') ולא השלימו אלא עשה לו שלש דפנות בלבד, או הכותב אות אחת בתוך ספר שאינו גמור – הכי נאמר שיתחייב משום 'מכה בפטיש' כי באותו מקום שחקק וכתב, כבר נגמרה המלאכה!?

אך נראה לחלק, כי סיתות אבן במהותו אינו אלא 'גמר מלאכת האבן', שהרי עיקר מלאכת האבן נעשה כבר בחציבתה ממקום חיבורה, והסיתות אינו אלא שיפוי – לכך חייב אפילו לא גמר לסתת את האבן כולה כי עכ"פ עשה משהו מה'גמר' שלה, מה שאין כן דברים שהם בעצמם עיקר מלאכה, אינו חייב משום 'מכה בפטיש' אלא כשגמר הדבר לגמרי, כגון שכתב אות אחת ובכך השלים את הספר (עפ"י קהלות יעקב מא, ע"ש).

כיוצ"ב חייבים על עשיית מקצת צורה על הכלי, משום 'מכה בפטיש', כמו שפסק הרמב"ם (י, טז. וכ"פ במשנ"ב שמ סק"ב).

'העושה נקב בלול של תרנגולים... עייל שופתא בקופינא דמרא – רב אמר: משום בונה, ושמואל אמר: משום מכה בפטיש'. יש אומרים שלדעת רב אינו חייב משום 'מכה בפטיש' אלא משום 'בונה' בלבד (עפ"י רבנו חננאל).

וכן נקט החו"א (נא, יד. ור' בספר ארחות רבינו ח"ג פורים טו, עמ' לה) כהנחה מוסכמת, שבמקום שיש משום 'בונה' אין משום 'מכה בפטיש'.

ולדעת שמואל, היות ובנין גרוע הוא אין בו משום 'בונה', הלכך חייב משום מכה בפטיש. ובטעם הדבר שאינו בנין גמור, כתבו

התוס' שאינו נחשב פתח העשוי להכניס ולהוציא (וע' מהרש"ל). ולפי טעם זה אפילו בלול המחובר לקרקע [כדרך לול תרנגולים – כדלהלן קכב] פוטר שמואל משום 'בונה' (עפ"י קה"י לו, ע"ש). ובשופתא בקופינא דמרא, פוטר שמואל משום בונה כי אין דרך בנין בכך (עפ"י באר יצחק או"ח יג, ב).
 ויש סוברים שלדעת רב חייב שתיים; משום 'בונה' ומשום 'מכה בפטיש' (עפ"י לחם משנה שבת י, יד; מנחת חינוך, מוסף השבת 'הבונה' ד. וכן נקטו לעיקר בשו"ת באר יצחק או"ח יג, ה ובשבת הלוי ח"א קכ וה"ח קעד וח"ט צ הי"ח).
 ויש מפרשים שלא נחלקו רב ושמואל כאשר הכלי טעון יפוי נוסף, שלכל הדעות חייב עתה רק משום 'בונה' ובשעת גמר המלאכה יתחייב משום 'מכה בפטיש'. לא נחלקו אלא באופן שנגמרה המלאכה באותה שעה – האם יש לחייבו רק משום 'בונה' או רק משום 'מכה בפטיש' (עפ"י יראים רעד קב; וכן מובא במאירי קד: ובפני יהושע כאן. וע"ע חדש האביב; דברות משה ב"ק כג, יב; אגרות משה או"ח ח"א קכב, ב-ג; שבת הלוי ח"ט שם).

דף קג

זוה הכלל לאתויי מאי – לאתויי דחק קפיזא בקבא'. שהיה עולה על הדעת לומר שבבנין כלים אין אומרים כל שמלאכתו מתקיימת חייב, שהרי לא מצינו במשכן כזאת, כי כלי שרת שניקב אין מתייחסים לתוכו אבר, והייתי אומר שאין חייבים בבנין כל שהוא אלא במחובר, קמ"ל (חדש האביב).

'אלא מעתה חזא אומנתא בשבתא וגמר הכי נמי דמיחייב? אלא אביי ורבא דאמרי תרוייהו: שכן מרדדי טסי משכן עושיין כן'. רש"י מפרש שבהכאה זו הוא מחליק את הקורנס כדי שלא יבקע את הטס. ויש מפרשים שההכאה משמשת לאמן ידו, שיכה על הטס כראוי, ואביי ורבא באו לפרש דברי רבה ורב יוסף [וכנראה אותם מפרשים אינם גורסים 'אלא' עריטב"א], שאין הדבר דומה למי שלומד לקצור ולא קצר, כי כאן הדרך לעשות כן בשעת המלאכה עצמה, ואף במשכן היו עושים כן, הרי שהמכה על הקורנס מוהה חלק מן המלאכה לדעת רשב"ג (עפ"י רב האי גאון – מובא ברשב"א; ר"ח; וכן משמע בערוך).

'המלקט עצים; אם לתקן – כל שהן. אם להיסק – כדי לבשל ביצה קלה. המלקט עשבים; אם לתקן – כל שהוא. אם לבהמה – כמלא פי הגדי'. רש"י פירש שליקט מן המחובר. וכשמלקט להיסק או לבהמה חייב משום 'תולש'. והרמב"ם (בפירוש המשנה) פירש בתלוש, וחיובו משום 'מעמר'. מדברי הרמב"ם הללו יש להוכיח לכאורה שהמלקט עצים ועשבים תלושים כדי ליפות הקרקע חייב משום 'חורש'. ואולם לפרש"י אין הוכחה לכך, ואפשר שאינו חייב אלא בנטילת דבר מחובר (עפ"י שביתת השבת).

בספר אגלי טל (סקי"ז) כתב שאין חוב משום חורש בנטילת גבשושית תלושה. ובהר צבי (לעיל פא:) כתב ששנוי הדבר במחלוקת כאמור. ע"ש.

ומדברי התוס' (במועד-קטן יג. ד"ה נטייבה, ובגטין מד: ובבכורות לד: ד"ה נתקווצה) נראה שבנטילת קוצים תלושים [בכל שהוא] אין חוב משום 'חורש'.

'זהמקסם'. נראה שיש לחייבו משום תולדת 'זורע' שהוא מסייע לצמיחת האילן, ולא משום 'חורש'